

МАРКО РИСТИЧ (1902–1984) – основният идеолог на сръбския сюрреализъм от междувоенния период, е също така значим поет и есеист, който има голяма заслуга за ориентацията на сръбската поезия към това най-продуктивно течение на авангардизма. Неговата първа стихосбирка „От щастие и от сън“ („Од среће и од сна“, 1926) бележи трайно онази посока в неговите поетически и естетически търсения, която Ристич ще съхрани до края на своя творчески път. За него най-висшето изкуство е поезията, която трябва да се проявява независимо от жанра. На практика тази своя естетическа максима реализира и в антиромана „Без мяра“ („Без мере“, 1928).

Марко Ристич основава през 1922 г. първото модерно списание със сюрреалистична ориентация „Путеви“ (бълг. „Пътища“) заедно с М. Дединац и Д. Тимотиевич, а през 1924 г. с Растко Петрович, Душан Матич и Милан Дединац – сп. „Сведочанства“ (бълг. „Свидетелства“), което уверено продължава да „узаконява“ сюрреализма в Сърбия. От особено значение за неговото естетическо укрепване е личното му познанство с френските сюрреалисти, най-вече с Андре Бръотон, с които за първи път се среща в Париж през 1926 г. Там купува и картината на Макс Ернст „Птица в клетка“ и издава цикъл колажи „Подвижен живот“ („La vie mobile“).

Изкуството за Марко Ристич е израз на най-дълбоките потребности на човешката природа от себеизразяване, поради това то трябва да бъде непосредствено и неподвластно на цензурата на разума, социалната прагматика и естетическите конвенции. Спонтанността на творческия изказ е най-истинският път към постигане на глъбинните вътрешни нива както на собствения свят, така и на човешката същност въобще, тя е и начин за максимална интензивност на естетическото изживяване, което според Ристич е основно изискване към изкуството.

Освобождаването на ирационалния поток, който води до привидна алогична имагинерност и нонсенс, очевидно онагледява безсмислието на света. В същото време обаче Ристич смята, че поезията трябва да постига морално въздействие и да възпитава човека в социална ангажираност. Колкото повече поезията постига вътрешното битие на човека, толкова повече тя се идентифицира с морала до момента, в който се заличава разликата между вътрешна свобода и обществено съзнание. И това може да се постигне единствено ако поезията не служи на диктата на определена идеология, а по иманентен път постига някакъв висш морален и социален смисъл. Върху тези проблеми Ристич разсъждава много активно в редица литературнокритически и естетически разработки: „Моралният и социалният смисъл на поезията“ („Морални и социјални смисао поезије“, 1934), „Предговор за няколко ненаписани романа“ („Предговор за неколико ненаписани романа“, 1935), „История и поезия“ („Историја и поезија“, 1935) и др.

Марко Ристич организира през 1930 г. белградската сюрреалистична група и заедно с Александар Вучо и Душан Матич издава алманаха „Невъзможното“ („Немогуће“), който утвърждава сюрреализма като доминиращо течение в сръбския междувоенен авангардизъм. Създава и редактира най-значимото сюрреалистично списание в Белград – „Надреализам данас и овде“ („Сюрреализмът днес и тук“, 1931–1932).

Ристич е автор и съавтор на редица есета, които имат функцията на програмни манифести на сюрреализма: в съавторство с Душан Матич издава през 1930 г. "Позицията на сюрреализма" ("Позиција надреализма"), през следващата година с Коча Попович – "Проект за една феноменология на ирационалното" ("Нацрт за једну феноменологију ирационалног"), а с Ване Бор "Антистена" ("Анти-зид") и т. н.

Заедно с други сръбски сюрреалисти участва активно във френската сюрреалистична периодика, напр. в сп. "Минотавър" ("Minotaure", 1938, № 3-4), в "Сюрреализмът в служба на революцията" ("Le surréalisme au service de la révolution", 1933, № 6).

По време на войната е арестуван, а от 1945 до 1951 г. е посланик на Югославия в Париж. Независимо от активните си политически ангажменти Марко Ристич продължава да твори. Значимо явление за следвоенния сюрреализъм в Сърбия е стихосбирката му "Нох microcosmica" (1956), както и редица есета и статии, между които "За ежедневиците, за континуитета, за сюрреализма и за вятъра" ("О дневницима, о континуитету, о надреализми и о ветру", 1963).

Предлагаме за първи път на българския читател фрагменти от поемата на Марко Ристич "Турпитуда", публикувана през 1938 г. и наречена от своя автор "параноико-дидактична рапсодия".

"СД"

Марко Ристич

ТУРПИТУДА*

Фрагменти

(...)

Тя се казва Турпитуда и живее във въображаем небостъргач от кристал алуминий и лак

Който се издига плавно сред агнешки кожи които смърдят и агнешки глави на дръвника

В Тръстеник сънува своя райски сребърен сън от неосквернена пяна небесна

В Тръстеник плете своята свилена плетка от опиумни магии и сини фантазии

Тук бди над унесите и над тишините на своя безмълвен делириум докато камбаната звънти и зове

Надсмивам ù се и коварно обикалям пъпа ù подло душа миризмата ù

* Пълният текст на поемата "Турпитуда" заедно с други стихотворения на Марко Ристич ще излезе в билингвистично издание през 2005 г. към Библиотека "Славянски диалози".

Копитата рязко изскубват от калдъръма своята победна ария на
гиздави врани коне

И гърмят автомобилни гуми като гроздове напращели от сладта и
опиянението на гроздобера

Виж рибата на самотата как бавно и тъпо се удря в стъклото на своя
полускъклен аквариум

В който Турпитуда гризе хурка и размазва по своите нокти лак с
аромат на бонбони

На евтини бонбони каквито има в Тръстеник където никой не губи
правото да сънува

Надсмивам се над Турпитуда само колкото да не ме изядат малките
прасета и молци

А видението ѝ за щастие виждам и аз по разтворените порти на
бъдещия град на любовта

И треперя като нея от помислите за сладта която тя носи като
мравка в самото си тяло

За да се залюлеят и възликуват негърските села над балсамираните
библиотеки

Като рой скакалци над житните банатски полета и като удар на
облак олово над църквата

Където уплашено и мълчаливо дяконите предат заграбеното от този
и онзи свят

За да се радват вълците за които днес най-добрите зъболекари на
пъкъла точат зъби

За един безумен пир на който ще се развъртят бетонът и стоманата
на всички караули на парите

Врящи морета ще кипят от лава и земното кълбо може би ще се
подхлъзне по тенгентата

Но в който пир и Турпитуда ще има своята величествена роля на
отмъщение и утеха

(...)

Ти си жена. Твоето тяло е:

Седефена кост закопана в земята

Узряло гроздово предзнаменование на есента

Речта на едно куче

Една маскирана лоза около която няма съмнение

Делириумът на едно куче

Хурката на съдбата

Стиснатите челюсти на параноята
 Стиснатият юмрук който войната не надхитри
 Сънят на едно куче
 Знак на ръба на бездната
 Лаенето и хапането на кучето завързано на синджира
 Лаенето и хапането на човека

Малко са нещата които не е твоето тяло.
 И все пак твоето тяло не е:
 Една маскирана лоза около която няма съмнение
 Критика на чистия разум
 Челюсти които пазят тайна (като)
 Пес който пази дивеч
 Нещастна любов
 Жълтата струя на урината
 Нещастен сапфир
 Жълтата струя на очакването

твоето тяло не е твоето тяло не е твоето тяло е тяло легни земя има
 уста чиято големина зависи от количеството светлина смелост зрелост
 уста жадувана която жадува за твоето тяло уста която ще бъде уста уста
 която още не е уста жадна която жаднее за твоето тяло за твоята влага да
 стане уста която ще бъде уста която жадува за своето съществуване уста
 роди я уста накърми я суха напои я създай я

(...)

Тя е всичко. Турпитуда.
 Тя е куче и вълчица и жена
 и делириумът на всяко куче
 пустият вълчи симптом на кучето
 отмъщението и щастливата любов на кучето
 търпението и нетърпението
 дочаканата съдба на кучето
 Кучка на истерията и копнеж по телефона на историята
 телефонът от който блика лай и кръв
 и сън
 тя е ръка-отмъщение и ръка-омраза
 ръка която троши гръбнака на виадукта
 и гръбнак и виадукт
 знак на релсите които завиват
 и самият завой извивката преди пропастта
 плевел на лъжата
 стоманената шина на истината

гърда-утеха и гърда-любов
 Всичко е Турпитуда.
 Навлязла в тъмнината и светлината на множеството
 в житните класове
 в пшеницата и брашното
 в хляба и сънищата
 девойка измита в човешкия мравуняк
 в зазоряването
 в чистото небе на ранната есен
 тя а освободена от самотата
 и тя освобождава

Тя е твърдото равновесие и лудото надмощие
 везни на субекта и света
 (...)

Настръхнало пълзене се сплита в равнодушната свирепост на
 каменната ера

По лицето ѝ играе сянката на водата и белия хляб през усмивката на
 бъдещата лекота

Запечатана стрела на пулса на лявата ръка трепери и бръмчи през
 празните шлемове на юмруците

Нощ с бистри черни сълзи капе в механичните зеници на нейното
 живо безверие

Навън все по-черният камък на нощта е попречил въздухът да
 тъмнее до непрогледно затъмнение

На съсирената кръв и му е позволил да унищожи тъмничните
 гадина с ключове в ръждясалите ръце

В сърцето ѝ удря прецизно чукче което разковава оковите от нозете
 на каторжниците и звънти

Западната страна на нейната същност отговаря до несвяст
 съвършено на източната страна на света

И кръвта се пени и се сменя с пулса на глад-ситост омраза-любов и
 правда-отмъщение

А на нейната длан устоява на всяка буря едно теменужено и златно
 пеперудено крило

И няма разум който би могъл да събере и отнеме свободното роене
 на нейните

Сънища и унеси

През първия каменен ден тази страст и целият този призрачен
 театър на сънищата остават в мрака

И като че наистина нямат право и причина да съществуват когато плесенясалите казарми

Хотелите първа категория и кулите на фашизма едва започват да се тресат от своите златни темели

През втория кървав ден нейната длан още гореща от любов лежи на челото на отмъстителя и опожарява

И за всеки този пламък на дланта е дълбоко опияняващ роден край на копнежа и единството

Той на може никога да го забрави никога от сърцето да го изкорени от утробата да го изтръгне

Ако не беше замайването и хашишът на обезсърчението нека от самия себе си не крие тази ръка

На третия кристален ден който никога вече не ще се счупи нито ще потъмнее

При нея ще се върне човек не вече куче никога вече за човека вълк ще се върне със своя сын

И с делириума и с всичко което винаги е било нейно защото не само отмъщението и не само утехата

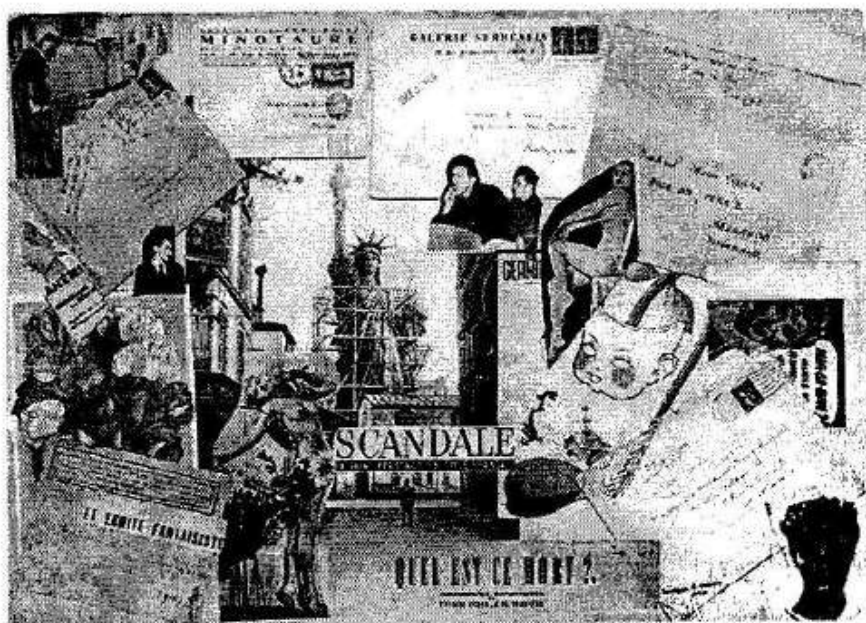
А и истинското човешко добро и доброто право на всички хора са в нея и тя самата

30. 10. 1933

Превод от сръбски: Моника Янева
 Редактор на превода: Дарина Дончева

Марко Ристич,
 Асамбляж, 1939

Марко Ристич, *Каква е тази смърт?*, 1934/36